

УДК 355.53

О. Ю. Шабалін

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА СТАНОВЛЕННЯ КОМАНДИРІВ ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Визначено актуальність та практичну значущість урахування мотиваційного компонента становлення командира підрозділу внутрішніх військ у процесі професійної підготовки, його сутність та функції. На основі теоретичних та емпіричних досліджень виявлено положення, які необхідно враховувати у процесі професійної підготовки для забезпечення успішності професійного становлення командирів підрозділів.

Ключові слова: професійне становлення офіцера, особистість командира, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення успішності професійного становлення військового керівника є однією з найактуальніших серед різноманіття напрямів науково-прикладних досліджень значної кількості галузей військової науки. Її вирішення безпосередньо пов'язане з підвищенням ефективності управління військами і якістю реалізації завдань за призначенням військових частин та підрозділів. Особливого значення ця проблема набуває у контексті змін, що відбуваються у суспільному розвитку нашої держави та у зв'язку з реформуванням її силових структур.

Становлення командира підрозділу внутрішніх військ здебільшого визначається особливостями виконання службово-бойових завдань, що покладаються на війська. Ці особливості висувають низку професійних вимог до особистості командирів підрозділів та їх діяльності, яка характеризується високою складністю і проходить в особливих та екстремальних умовах. Для ефективного виконання ними посадових обов'язків необхідна сформованість значного обсягу різнопланових знань, розвиток широкого спектра вмінь і навичок, системне вдосконалення професійно важливих якостей, що й досягається за умови успішного професійного становлення командирів підрозділів. Оптимізація ж процесу професійного становлення командирів підрозділів у зв'язку з його практичною значущістю є актуальним науковим завданням і має ґрунтуватися на значному масиві теоретичних, емпіричних та експериментальних досліджень.

Практика показує, що успішність становлення командира підрозділу значною

мірою визначається змістом, доцільною структурою та якістю здійснення професійної підготовки у навчальних закладах та частинах внутрішніх військ. У процесі професійної підготовки має бути сформованим підґрунтя (у вигляді знань, навичок, умінь, професійних цінностей, звичок, уявлень, досвіду, намірів, планів, професійно важливих якостей) для становлення командира підрозділу на стадії самостійної професійної діяльності. Однак, для того щоб це підґрунтя було максимально задіяне для професійного становлення командира, необхідне його сполучення з мотиваційним компонентом – прагненням та активністю щодо оволодіння військовою професією самого військовослужбовця і наявністю системи зовнішніх стимулів до підвищення рівня його професійної кваліфікації. Тому виявлення професійних мотивів, урахування їх динаміки та цілеспрямоване формування у процесі професійної підготовки дозволяють забезпечити успішне становлення командира підрозділу, а також сприяти розвиткові потреби у постійному професійному самовдосконалюванні протягом усієї службової діяльності офіцера.

При всій зрозумілості та підтвердженні практикою викладених вище положень на сьогодні ще недостатньо досліджено питання сутності та змісту професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ, бракує теоретичних розробок та практичних рекомендацій щодо вдосконалення професійної підготовки офіцерів з метою забезпечення оптимальності їх становлення як командирів підрозділів, не повною мірою використовується потенціал мотиваційного компонента становлення командира у процесі професійної підготовки.

© О. Ю. Шабалін

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз сучасних наукових досліджень [1–6, 8, 9] дозволив сформулювати низку узагальнюючих положень, які стосуються розуміння сутності та змісту професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ. Визначено, що професійне становлення – це процес, який включає формування професійно значущих якостей, розвиток здібностей, професійних знань і вмінь, активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, спрямоване на досягнення вершини професійного розвитку. У свою чергу, професійний розвиток залежить від особливостей діяльності й індивідуальних можливостей конкретної особистості. Це дозволяє стверджувати, що процес професійного становлення є індивідуальним і неповторним для кожної особистості. В його основі лежать якісні і кількісні перетворення ситуації професійного становлення, які ініціюються або самим суб'єктом, або за рахунок зміни вимог, що висуваються до нього.

Процес професійного становлення командира підрозділу має пролонгований характер і містить у собі кілька періодів і фаз. Кожна фаза характеризується конкретною ситуацією професійного становлення особистості або завданням професійного розвитку, провідною формою професійної активності, специфічними професійно важливими якостями, професійно орієнтованими новоутвореннями і критеріями професіоналізації. Становлення командира підрозділу включає: входження у професію, професійне самовизначення, освоєння професії, набуття професійного досвіду, розвиток властивостей і якостей особистості, необхідних для кваліфікованого виконання професійної діяльності.

Виходячи з наведених положень стає очевидною залежність успішності становлення командира підрозділу від ефективності процесу його професійної підготовки. А ефективність професійної підготовки офіцерів, як зазначає у своїй праці В. В. Ягупов, забезпечується комплексним та системним впливом на емоційну, інтелектуальну, вольову та мотиваційну сфери особистості [11]. Тому професійне становлення командира підрозділу слід розглядати як системне явище, що містить у собі як взаємопов'язані елементи емоційний, інтелектуальний, вольовий та мотиваційний компоненти. У разі недостатньої

представленості хоча б одного із наведених компонентів професійне становлення відбувається менш успішно і має прояви у недоліках службово-бойової діяльності як самого командира, так і очолюваного ним підрозділу.

Звертаючи увагу на мотиваційний компонент становлення керівника-правоохоронця, А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін та А. А. Стародубцев указують, що його вивчення дозволяє вдосконалювати процес професійної підготовки з використанням спонукальної, спрямовуючої та регулюючої функцій мотиву [7]. А це, у свою чергу, матиме зворотній вплив і сприятиме більш успішному становленню командира на стадії самостійної професійної діяльності.

Отже, викладені вище положення роблять доцільним таке визначення **мети цієї статті**: на основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень визначити особливості врахування мотиваційного компонента становлення командирів підрозділів внутрішніх військ у процесі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Службова діяльність командирів підрозділів внутрішніх військ є напруженою, багатофункціональною і здійснюється в особливих умовах, що визначається впливом значної кількості типових стрес-факторів. Її психологічний аналіз дозволяє назвати низку притаманних їй особливостей: висока складність і комплексність процесуально-психологічного змісту; особлива значущість сформованості вмінь мобілізуватися на швидке та чітке сприйняття і конкретизацію завдання, подолання негативних емоцій і забезпечення максимальної працездатності, умінь раціонально поєднувати формальні й неформальні методи управління, оптимально делегувати повноваження підлеглим; залежність успішності реалізації управлінських функцій від знання групових й індивідуально-психологічних характеристик підлеглих, від творчого підходу до вирішення виникаючих проблем, здатності витримувати фізичні й психічні навантаження, боротися з перевтомленням і стресом, мотивувати підлеглих своїм прикладом, згуртовувати військовий колектив та підтримувати здоровий соціально-психологічний клімат у ньому та ін. При цьому слід ураховувати важливу психологічну закономірність: чим більш

складною та інтелектуально насиченою є діяльність, тим більшу роль в її організації відіграють мотиваційні процеси і тим повніше і різнобічніше вони в ній проявляються [7, 10]. Отже, у процесі професійної підготовки треба приділяти максимальну увагу мотиваційному компоненту становлення командира підрозділу – сукупності мотивів, які викликають активність суб'єкта та визначають її спрямованість щодо вибору дій та вчинків.

Процес виникнення і розвитку мотивів професійного становлення командира передбачає засвоєння соціального досвіду, отримання власного досвіду, його осмислення, досягнення позитивних успіхів у даній діяльності, сприятливе ставлення соціального оточення до цієї діяльності [7]. Тому у процесі професійної підготовки важливо досягти розуміння сутності та значущості професійного становлення у реалізації професійних планів офіцера, усвідомлення важливості професійного становлення для забезпечення успішності його кар'єрного та особистісного зростання, а також службово-бойової діяльності підрозділу. Саме в цьому, перш за все, полягає спонукальна функція мотивів професійного становлення.

Поряд із цим вивчення досвіду успішного професійного становлення авторитетних командирів, формування обізнаності особистості стосовно доцільної поведінки та логіки дій щодо досягнення управлінського професіоналізму, накопичення власних професійних знань, умінь та навичок сприяють формуванню спрямованості на досягнення мети професійного становлення. У цьому полягає спрямовуюча функція мотивів професійного становлення.

У науковій літературі зустрічається характеристика мотивів професійного становлення з точки зору процесів, які відбуваються всередині людини та визначають її поведінку і вибір, змушують поводити себе у кожній конкретній ситуації певним чином [10]. Відповідно, розуміючи процес мотивації, командир може значно краще розуміти як власну поведінку, так і поведінку інших людей, а також здійснити на основі наявних знань необхідні кроки для оптимізації цього процесу, що визначає регулюючу функцію мотивів.

Таким чином, найбільш повне усвідомлення функцій мотивів професійного становлення командира підрозділу суб'єктами професійної

підготовки та створення умов для їх реалізації може значною мірою сприяти його успішності.

Проведене вивчення сучасних змістовних та процесуальних теорій мотивації дозволило нам визначити низку наведених нижче положень, які важливо враховувати у процесі професійної підготовки для забезпечення успішності професійного становлення командирів підрозділів [3, 7, 10].

1. Наявність потреби у соціальному визнанні, у повазі, у самореалізації є найбільш сильними мотивами професійного становлення командира підрозділу.

2. Ступінь розвитку *мотивації досягнення* (або як її ще називають *потреби в успіху*) безпосередньо визначає професійні успіхи в управлінській діяльності командира, а відповідно й впливає на успішність професійного становлення. Для людей із сильною мотивацією досягнення характерним є спрямованість на реалізацію потреби в успіху, а для людей з низькою мотивацією досягнення – на реалізацію потреби в уникненні невдач.

3. На мотивацію професійного становлення командира значною мірою впливає ступінь його *задоволеності* своєю компетентністю як узагальнення внутрішніх та зовнішніх винагород за отримані результати з урахуванням їх справедливості, а також усвідомлення ним своєї ролі у виконанні завдань підрозділом.

4. Успішність професійного становлення командира підрозділу підвищується при одночасній підключеності двох основних мотиваційних систем – зовнішньої та внутрішньої. Між ними існують достатньо складні і закономірні відносини. Реалізація зовнішніх мотивів може посилювати внутрішні мотиви, а реалізація внутрішніх мотивів може приводити до формування нових – більш складних зовнішніх мотивів. Зміщення у бік внутрішніх або зовнішніх мотивів викликає зниження загальної мотивованості та деформації мотиваційної сфери.

Ці положення знайшли своє підтвердження у ході проведеного нами емпіричного дослідження професійного становлення командирів підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. До дослідження було залучено 105 командирів підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, які перебували на відповідних посадах від двох до 20 років. Методами анкетування та діагностичної

співбесіди було встановлено, що 77 % досліджуваних визнають взаємозв'язок свого професійного становлення зі зростанням рівня задоволеності професійною діяльністю, 62 % опитаних констатували факт більш повного усвідомлення мотивів власного професійного розвитку в процесі професійного становлення, а 53 % – виявили позитивну динаміку особистісної мотивації досягнення успіху в професійній діяльності. Найбільш значущими мотивами професійного становлення 74 % досліджуваних визначили потребу у повазі з боку членів військового колективу та у самореалізації, а вказали на залежність успішності свого професійного становлення від якості професійної підготовки – 83 %.

Усі наведені вище результати проведених теоретичних та емпіричних досліджень дозволяють сформулювати такі **висновки**.

1. Професійне становлення командира підрозділу слід розглядати як системне явище, що містить у собі як взаємопов'язані елементи емоційний, інтелектуальний, вольовий та мотиваційний компоненти.

2. Чим більш складною та інтелектуально насиченою є діяльність командира підрозділу, тим більшу роль в її організації відіграють мотиваційні процеси і тим повніше та різнобічніше вони в ній проявляються. Тому в процесі професійної підготовки треба приділяти максимальну увагу мотиваційному компоненту становлення командира підрозділу – сукупності мотивів, які викликають активність суб'єкта та визначають її спрямованість щодо вибору дій та вчинків.

3. Якомога більш повне усвідомлення ролі спонукальної, спрямовуючої та регулюючої функцій мотивів професійного становлення командира підрозділу суб'єктами професійної підготовки і створення умов для їх реалізації може значною мірою сприяти успішності цього становлення.

4. Проведене вивчення існуючих теорій мотивації дозволило визначити низку наведених у статті положень, які важливо врахувати у процесі професійної підготовки для забезпечення успішності професійного становлення командирів підрозділів. Ці положення знайшли своє підтвердження у ході проведеного емпіричного дослідження процесу професійного становлення командирів підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних.

Напрями подальших досліджень мають бути спрямовані на визначення особливостей врахування емоційного, вольового та інтелектуального компонентів становлення командирів підрозділів у процесі їх професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Дьяченко, М. И. Психологический словарь-справочник [Текст] / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Харвест, 2001. – 576 с.
2. Железняк, Л. Ф. Военно-профессиональная направленность личности офицера [Текст] / Л. Ф. Железняк. – М. : ВПА, 1979. – 168 с.
3. Карпов, А. В. Психология менеджмента [Текст] / А. В. Карпов. – М. : Гардарики, 2000. – 584 с.
4. Климов, Е. А. Психология профессионала [Текст] / Е. А. Климов. – Воронеж : Глобус, 1996. – 430 с.
5. Лаптев, Л. Г. Акмеологические основы эффективного воинского труда [Текст] / Л. Г. Лаптев. – М. : ИТАР-ТАСС, 1999. – 342 с.
6. Маклаков, А. Г. Профессионально-психологический отбор персонала. Теория и практика [Текст] / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2008. – 480 с.
7. Москаленко, А. П. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція [Текст] / А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін, А. А. Стародубцев. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 98 с.
8. Мучински, П. Психология, профессия, карьера [Текст] / П. Мучински. – СПб. : Питер, 2004. – 539 с.
9. Поваренков, Ю. П. Проблемы психологии профессионального становления личности [Текст] / Ю. П. Поваренков. – Ярославль : Канцлер, 2008. – 402 с.
10. Щекин, Г. В. Как эффективно управлять людьми: психология кадрового менеджмента [Текст] / Г. В. Щекин. – К. : МАУП, 1999. – 400 с.
11. Ягупов, В. В. Військова психологія [Текст] : підручник / В. В. Ягупов. – К. : Тандем, 2004. – 656 с.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2012 р.